

COMUNICACIÓ / GENERAL / HISTÒRIA DE LA LLENGUA / LLENGÜES MINORITÀRIES /  
LLENGUA / POLÍTICA LINGÜÍSTICA / RESSENYA BIBLIOGRÀFICA / SOCIOLINGÜÍSTICA /  
TERMINOLOGIA

## *Qui parla i qui calla, però... qui silencia? Recensió de* Yúfera, Irene (ed.), Montolío, Estrella, i Rosado, Elisa. (2023). *Qui parla i qui calla: Comunicació i* *(des)igualtat entre dones i homes*. Eumo Editorial – Daniel Amarelo

© 14 de març de 2024

EAPC

1 COMENTARI



Autoria: Miles Peacock. Font: Unsplash

La Universitat de Barcelona “rebutja”, “renuncia”, “prohibeix” el llenguatge inclusiu per “tornar”, “per fi”, al *masculí genèric*, llegeixo aquests dies a la premsa digital. La polèmica respon a la **Instrucció 1/2023, de 27 de juliol, de la UB sobre l'ús del llenguatge inclusiu en les disposicions normatives**, que ha provocat alguns conflictes dins de la comunitat acadèmica i social. Un cop més, veiem la disputa sobre la normativitat, allò que José del Valle (2018) va anomenar “**la política de la incomodidad**”. Durant els darrers

anys, els debats sobre llenguatge inclusiu han estat marcats, paradoxalment, per una normativitat excloent. A una mena de preocupació per la puresa de la llengua i la seva necessària estandardització s'hi afegeix la preocupació per la creació d'una norma inclusiva, no binària, neutra i d'indicacions tancades que la facin materialitzar. A favor o en contra de les intervencions antimasculinistes en el llenguatge, les veus més centrals en aquest debat són habitualment les menys perifèriques (és molt

comú llegir sobre llenguatge inclusiu amb la total absència de persones no binàries o considerar que tot el llenguatge inclusiu es correspon amb guies universitàries, per exemple). En aquest sentit, els debats sobre llengua i gènere presenten una totalització sobre el binarisme home vs. dona i sobre la qüestió del codi lingüístic (especialment morfemes i expressions lexicals) que s'allunyen de la manera en què els éssers humans ens comuniquem la major part de les vegades. La necessitat d'un estàndard –vull dir, el pensament constant, correctiu, sobre la gramàtica– moltes vegades no dona un espai a la comunicació oral, sobretot a la informal, un focus important si volem tractar qüestions de llengua i gènere. L'aposta pel llenguatge inclusiu i no binari és una **qüestió de glotopolítica, sociolingüística crítica i ètica, no (només) gramatical**.

Recentment, s'ha publicat el llibre d'Irene Yúfera (ed.), Estrella Montolío i Elisa Rosado, *Qui parla i qui calla: Comunicació i (des)igualtat entre dones i homes* (2023), publicat per Eumo Editorial, amb pròleg de Carme Junyent. L'obra pensa la llengua com a fenomen social, com a llengua en ús, més enllà del codi lingüístic de què parlàvem abans i amb la conversa com a "forma prototípica de la interacció" (Yúfera et al., 2023, p. 65). El punt de partida és la crítica al fet que el silenci ha estat històricament el lloc de les dones en la comunicació pública i és per això que el llibre ofereix exemples de contextos i situacions comunicatives rellevants per a la igualtat de gènere, a més d'un conjunt de "propostes, mecanismes i recursos que podem introduir en el nostre dia a dia per tal d'afrontar aquestes interaccions" (Yúfera et al., 2023, p. 204). *Qui parla i qui calla* proposa una selecció possible d'eines amb les quals lluitar per una comunicació més igualitària. Hi destaquen tres recursos essencials: l'atenció, l'anomenada *prova de la inversió*, i l'escolta. La primera part (capítols 1-8) aborda les relacions entre homes, dones i comunicació en un sentit ampli; la segona (capítols 9-16) se centra en la vida quotidiana de les dones, i la tercera i última (capítols 17-20) explora la vida professional de les dones des del punt de vista del discurs. En aquest sentit, la construcció comunicativa d'un lideratge femení sembla ser un dels objectius principals de la publicació, en el marc de la lluita actual contra la desigualtat entre homes i dones.

El silenci ha estat històricament el lloc de les dones en la comunicació pública i és per això que el llibre ofereix exemples de contextos i situacions comunicatives rellevants per a la igualtat de gènere.

### **Més enllà del codi: la comunicació com a acte total i la qüestió de gènere**

El que s'hauria de canviar és "l'actual cultura comunicativa" i no el codi lingüístic *per se*, fent atenció a la naturalesa multimodal de la comunicació, on els elements gràfics, visuals i sonors, com ara els bancs d'imatges i els assistents de veu, són importants.

Les autores defensen que el que s'hauria de canviar és "l'actual cultura comunicativa" i no el codi lingüístic *per se* (Yúfera et al., 2023, p. 32), fent atenció a la naturalesa multimodal de la comunicació, on els elements gràfics, visuals i sonors, com ara els bancs d'imatges i els assistents de veu, són importants. Alguns aspectes de la qüestió del llenguatge inclusiu són identificats com a positius, com ara "identificar discursos discriminatoris", "pensar formes de discurs més inclusives (...) respecte de col·lectius minoritaris" (no només les dones) o "la feminització dels noms de professions, càrrecs i títols" (Yúfera et al., 2023, p. 26). Les autores

El que s'hauria de canviar és "l'actual cultura comunicativa" i no el codi lingüístic *per se*, fent atenció a la naturalesa multimodal de la comunicació, on els elements gràfics, visuals i sonors, com ara els bancs d'imatges i els assistents de veu, són importants.

reconeixen que els biaixos de gènere i classe social expliquen les resistències als canvis lingüístics i la seva acceptabilitat, la seva “normalitat”, la seva “incomoditat”. Malgrat això, ataquen les guies de llenguatge inclusiu pel seu caràcter normatiu en la relació de la persona amb l’empresa o la institució i, a més, consideren que un altre dels “perills” del llenguatge inclusiu és el *blanqueig*; és a dir no anar més enllà i quedar-nos contents amb les pràctiques lingüístiques d’inclusivitat de les administracions.

El llibre també ens convida a ampliar la mirada i considerar altres aspectes que s’han ignorat als debats sobre llenguatge i inclusió: no és només com parlem, sinó també com escoltem. El biaix en l’escolta respecte del gènere té tres elements principals en les interaccions: l’ús de la paraula, les actituds, i el contingut i la gestió de la interacció, que les autores expliquen amb detall a l’obra. Un dels exemples més (re)coneguts, en aquest sentit, és el *mansplaining* (l’explicació masculina condescendent). El sexisme a la infantesa, els models comunicatius a l’aula, la presència de les dones i el funcionament de les interaccions en contextos acadèmics, les agressions en l’espai públic, la infantilització i revictimització de les dones a l’hospital i al jutjat, la ciberviolència de gènere i la construcció del discurs periodístic des de la veu masculina són algunes de les qüestions que es tracten en el llibre. A la diversitat de contextos comunicatius i socials que travessen la connexió entre llengua i gènere s’hi afegeix la comunicació professional i la construcció d’un *lideratge femení*. Així, s’analitzen problemes comuns en l’àmbit laboral: idees piratejades pels homes, formes de tractament desiguals i infantilitzadores, manca d’escolta i d’interès per allò que diuen les dones, exclusió de la dona de l’espai comunicatiu, problemes d’autoritat i lideratge, estereotips sobre les dones i les màquines o sobre les dones i les relacions, etc.

No és només com parlem, sinó també com escoltem. El biaix en l’escolta respecte del gènere té tres elements principals en les interaccions: l’ús de la paraula, les actituds, i el contingut i la gestió de la interacció.

Des del meu punt de vista, estem davant d’un marc discursiu home vs. dona que identifica llengua i gènere amb la igualtat entre dos gèneres (masculí i femení) i que identifica el llenguatge inclusiu amb els desdoblaments en termes binaris. La proposta constant de la *prova de la inversió* –canviar el sexe de la persona interlocutora, “de l’altre sexe” (Yúfera et al., 2023, p. 207) per pensar si hauria dit una cosa de forma diferent– il·lustra aquesta ideologia de l’existència de només dos sexes, perquè és impossible fer la prova respectant la *identitat de gènere* de l’altra persona si no la coneixem, si només intuïm la seva *expressió de gènere*.

Tot i això, crec que hauríem de parlar, també, de la resta del debat, si volem que la inclusió sigui alguna cosa més que un eslògan i que la igualtat sigui alguna cosa més que una gestió universitària o empresarial. Destaco dos exemples d’aquesta retòrica que em semblen problemàtics. El primer és un problema perquè la violència de gènere té connexions amb una socialització binària i la crítica als grups no mixtos d’amistats no hi apareix: “amb els anys, en molts casos, guanya importància la relació amb les amigues-amigues o els amics-amics, aquelles persones del nostre mateix sexe que triem per afinitats i afecte” (Yúfera et al., 2023, p. 121). El segon exemple apareix a l’última part del llibre, on la mirada se situa en l’empresa i el seu èxit neoliberal, pròxima a una visió feminista liberal i empresarial i allunyada d’un feminisme

Hauríem de parlar, també, de la resta del debat, si volem que la inclusió sigui alguna cosa més que un eslògan i que la igualtat sigui alguna cosa més que una gestió universitària o empresarial.

transformador: “Prendre consciència de la situació de desigualtat i fer servir eines per bandejar estereotips, prejudicis i biaixos porta a una millora de la gestió del talent i a l’enriquiment de l’empresa o l’organització gràcies al coneixement, les capacitats, la motivació i el compromís de les dones.” (Yúfera et al., 2023, p. 197). El binarisme de gènere que en traiem, com veurem a continuació, dificulta el camí per a la construcció d’un llenguatge inclusiu.

### **Més enllà de les dones com a categoria estanca: la diversitat de gènere i el seu capital lingüístic**

L’argument de la *dificultat* de les formes lingüístiques inclusives està present en diferents punts del llibre de Yúfera et al. (2023). La meua opinió és que aquest argument no se sosté quan es diu que és “una altra limitació de l’anomenat *llenguatge inclusiu*” (especialment en la llengua oral): “en voler fer ús del llenguatge inclusiu caiem en paranys: desdoblarem el que no cal desdoblar (estudiant/estudianta?) o fem servir el llenguatge inclusiu per representar les dones allà on ja estem tradicionalment representades (mares i pares de l’escola) o allà on no volem ser representades, com ara els anuncis de productes per aprimar quan s’acosta el bon temps” (Yúfera et al., 2023, p. 31). Però, més enllà de l’impressionisme, quina és la base per dir això? Cal recordar que el llenguatge inclusiu i/o no binari pot ser directe (ús del morfema <-i>, *totis*) o indirecte (el professorat, les persones participants, l’alumnat). Tots dos modifiquen aspectes del codi lingüístic, però és el llenguatge no binari directe aquell que s’oculta en l’argumentació perquè la seva visibilització desactiva moltes de les crítiques contra el llenguatge inclusiu. Fins i tot, veiem un ús estratègic de les teories queer, que ens ajuden a comprendre el llenguatge no binari directe, només per a criticar el llenguatge inclusiu (indirecte), sense cap altra proposta alternativa: “En qualsevol cas, el fet que el desdoblament reforça el binarisme de gènere és, avui dia, des de les noves perspectives sobre les identitats sexuals o de gènere, una limitació més d’aquesta proposta del llenguatge inclusiu.” (Yúfera et al., 2023, p. 38). El morfema neutre -i no encaixa dintre d’aquesta narrativa, que prioritza visions binàries.

Llavors, podríem dir que aquest relat, que denuncia el silenciament de les dones però que ataca frontalment el llenguatge inclusiu per l’alteració causada en el codi lingüístic, fa servir arguments i teories vingudes dels estudis queer i del no-binarisme de forma estratègica. Una narrativa que busca la por, mitjançant la idea que qualsevol grup social podria demanar tenir un espai a la llengua: “Quantes minories més, a més de les persones no binàries, poden reclamar visibilitzar-se en el llenguatge en un futur? Qui sap.” (Yúfera et al., 2023, p. 38); “Les llengües són flexibles, però fins a un cert punt” (Yúfera et al., 2023, p. 42); “I després? Haurem de pensar noves marques, nous morfemes, que representin altres minories? Fins a on? Fins a quants? No resultaria més efectiu buscar el corresponent *plus*?” (Yúfera et al., 2023, p. 42)”. El perill d’“esborrar les dones”, ocupar-ne el lloc i restar visibilitat a les violències que pateixen enfronta artificialment diferents grups minoritzats a la societat. Les autores ens diuen que la flexibilitat de la llengua té un límit, però qui el posa? On es troba aquest límit? Per què és flexible per a la inclusió de les dones però no per a altres col·lectius? La visibilització i el “plus” que defensen les autores ben segur podria ser una solució no binària per al gènere: “A partir dels anys noranta vam començar a sentir parlar del col·lectiu LGTB, és a dir, lesbianes, gais, trans i bisexuals; després s’hi van anar afegint lletres i des de fa un temps parlem, finalment –o no– d’LGTBIQ+. El *plus* (+) mira d’incloure qualsevol altra identitat sexual, de gènere o d’orientació sexual que no es reculli en les lletres de l’acrònim. El *plus* representa un salt, un intent d’unir, en lloc de

El perill d’“esborrar les dones”, ocupar-ne el lloc i restar visibilitat a les violències que pateixen enfronta artificialment diferents grups minoritzats a la societat.

diferenciar” (Yúfera et al., 2023, p. 36). En aquest sentit, m’agrada molt la recerca de Kirby Conrod, professori a l’*Swarthmore College*, que ha fet estudis perceptius com el de les formes no binàries en anglès (*they/them*), que poden, en realitat, fer referència a persones de gènere no binari però també a referents sense gènere específic (Conrod, 2020). Aquest últim aspecte, de fet, ens porta cap al “plus”, el *+n*, que no invisibilitza ningú perquè no posa l’accent a la visibilització de gèneres particulars. Aleshores, contradiu la idea de les autores del llibre: “Aquest *plus* final pot servir com a símbol del límits dels quals estàvem parlant: no treu cap a res continuar afegint lletres al nom del col·lectiu. Avui, ens estem plantejant una tercera marca de gènere que visibilitzi o faci que se sentin incloses i representades en el discurs les persones que no s’identifiquen com a dones o com a homes. I després? (...) No, les nostres llengües, tot i la seva flexibilitat, no ens permeten tenir una forma lingüística diferent per a cada grup o per a cada identitat dins el contínuum de la realitat” (Yúfera et al., 2023, p. 42).

Curiosament, el llibre *Qui parla i qui calla* no inclou comentaris o reflexions sobre la llengua com una dimensió més de l’opressió i l’emancipació, des de la perspectiva interseccional que les autores citen i que, precisament, defensa la interrelació entre diferents eixos d’identitat, subordinació i empoderament, com ara la classe, la raça, el gènere o la sexualitat, etc. Certament, un català no binari no és el mateix que un castellà no binari a l’Estat espanyol de 2024. Aquí hem de considerar l’estigmatització d’aquestes noves formes en addició a les particularitats del català com a llengua minoritzada. Diuen les autores que el seu ús no està generalitzat, que els joves acaben fent servir l’*e* del castellà (*Elle és molt seriose*, per exemple). Per això, es basen en una proposta d’un **article** de Rudolf Ortega (2022) que no qüestiona la morfologia binària, sinó que emprava formes ja existents: *ella* com a forma possible per a l’article i per al pronom de complement directe (*Vindrà ella Sam, m’ho va dir quan ella vaig veure ahir*), *etlla* com a forma del pronom de tercera persona (*Etlla també vindrà*) i *meu* com a forma de possessiu, que a Girona ja es fa servir indistintament per al masculí i per al femení (*Ella meu germana també vindrà*); ja veiem que el problema de la concordança no es resol, però, segons Ortega (2022), si fem servir una marca de gènere no binari, és indiferent quin dels altres dos gèneres, masculí o femení, aparegui després. Però, qui pot assegurar que aquestes estratègies seran més acceptades? Les persones no binàries hi participen? Algú els ho ha preguntat? Per què el text és escrit sempre en tercera persona? Seguint l’*Guia gramatical de llenguatge no-binari* (2023), “[a]questa proposta, però, ens resulta incòmoda a algunes persones no-binàries a causa de la possible interpretació de ser enabé com una simple combinació d’home i dona. Per aquest motiu, cal assegurar-se que la persona prefereix aquest article abans de fer-lo servir.” (Moyano et al., 2023, p. 126).

Si fem servir una marca de gènere no binari, és indiferent quin dels altres dos gèneres, masculí o femení, aparegui després.

Com a persona no binària, sento una retòrica assistencialista sobre el meu cos quan llegeixo “trobar formes per referir-nos a les persones que no s’identifiquen com a homes ni com a dones, per tal que, un cop aconseguen sortir de l’armari del gènere, no es trobin tancades en l’armari de la gramàtica.” (Yúfera et al., 2023, p. 37). Tothom sap qui té les claus de l’armari de la gramàtica. I no són, precisament, al fons del mar. Mentrestant, més enllà del codi que, com mostren Moyano et al. (2023), sempre es manté com una peça important del debat, m’agradaria que penséssim, de veritat, en la llengua com a

Com a persona no binària, sento una retòrica assistencialista sobre el meu cos quan llegeixo “trobar formes per referir-nos a les persones que no s’identifiquen com a homes ni com a dones, per tal que,

fenomen social, en ús, construït per a totis. Daussà i Pera-Ros (2023) obren camí quan indiquen que des d'espais amb llengües minoritzades, l'acceptació del llenguatge inclusiu i no binari pot ser interpretat com un índex de vitalitat. La impossibilitat de ser o d'adoptar en aquest tipus de llenguatge podria accelerar la pèrdua de la llengua pel canvi a altres llengües de poder (castellà, anglès, etc.) de persones de gènere no conforme. Parafrasejant Butler (1990, 1993), estem parlant de problemes de gènere (gramatical) o de parlants que importen?

un cop aconsegueixen sortir de l'armari del gènere, no es trobin tancades en l'armari de la gramàtica.”

## Daniel Amarelo

Universitat Oberta de Catalunya i [Rede Galega de Estudos Queer](#)

## Referències

Butler, Judith. (1990). *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.

Butler, Judith. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of "sex"*. Routledge.

Conrod, Kirby. (2020). Pronouns and Gender in Language. Dins Kira Hall i Rusty Barrett (ed.), *The Oxford Handbook of Language and Sexuality*. Oxford Academic.

<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190212926.013.63>

Daussà, Eva J.; Pera-Ros, Renée. (2023). The battle for authority, legitimacy and urgency in the Twitter fields of the Catalan gender-neutral linguistic revolution. Dins John Walsh i Michael Hornsby (ed.), *Queering language revitalisation: navigating identity and inclusion among queer speakers of minority languages*. Cambridge University Press.

Del Valle, José. (2018, 21 d'agost). [La política de la incomodidad](#). *Anuario de Glotopolítica*.

Moyano, Jun (dir.). (2023). *Guia gramatical de llenguatge no-binari*. Raig Verd.

---

🔗 : DANIEL AMARELO, ANTIMASCULINISTES, BINARISME, CODI LINGÜÍSTIC, COMUNICACIÓ, FENOMEN SOCIAL, GÈNERE, IGUALTAT, LGTBIQ+, LLENGÜES MINORITZADES, LLENGUA, LLENGUATGE INCLUSIU, NO BINÀRIES, SOCIETAT, TOTIS